

När det brinner i skolan

Christina Zaar
februari 2010

När jag kommer till Akallaskolan norr om Stockholm en förmiddag i januari 2010 har brandlarmet utlösts ännu en gång. Det är andra dagen i följd som larmet tjuter. På skolgården huttrar elever och lärare, avbrutna mitt i skolarbetet. När larmet går måste alla snabbt lämna byggnaden och de har inte hunnit få med sig ytterkläderna.

Elever och lärare är luttrade. Hösten 2008 ljöd larmet 87 gånger på bara åtta veckor. Mer än tio gånger i veckan fick elever och personal utrymma skolan, i princip varje dag. Till sist tog skolan kontakt med brandkåren som genomförde en upplysningskampanj.

Den gav resultat förra året. Efter två allvarliga händelser i början på året inträffade inga fler tillbud 2009, men under de två första månaderna 2010 har brandlarmet hittills utlösts fem gånger.

När larmet gick för femte gången i år togs två elever på bar gärning med en fyrverkeripjäs i uppehållsrummet. Socialtjänsten och polisen tillkallades, åtal är väckt. En av eleverna har trätt fram och bett hela skolan om ursäkt.

Akallaskolan har inte härjats av en fullt utvecklad brand. Att larmen gått igång har haft olika orsaker, bland annat att elever har tänt eld på tidningspapper, böcker och papperskorgar, fyrat av smällare inomhus och anlagt bränder på toaletterna.

Det säger sig självt att alla har varit oroliga och att arbetet blivit lidande. Ska eländet börja om igen det här året?

- Vår gräns är överskriden nu och vi vuxna måste gemensamt och snabbt få stopp på dessa tillbud, säger rektor Wolfgang Johansson redan när vi hälsar på varandra ute på skolgården där alla, elever och vuxna, står och fryser.

Wolfgang Johansson kom till Akallaskolan efter alla brandtillbud. Den gamla ledningen hade då lämnat skolan. Av de 87 brandtillbud i Akallaskolan anmäldes bara ett enda. Det finns ingen skyldighet för skolor att anmäla bränder som personalen själva släcker. Om däremot brandkåren eller räddningstjänsten larmas är skolan skyldig att göra en anmälan.

När rektor Wolfgang Johansson står på skolgården tillsammans med alla övriga i sin skola efter det andra larmet vårterminen 2010 säger han att han inte är så orolig. Sedan orsaken till larmet är undersökt och ingen brand har upptäckts, uppmanar han alla att gå in igen, klassvis och lugnt. Så sker och rektorn ropar uppmuntrande kommentarer omväxlande med uppmaningar när eleverna troppar förbi.

Orsaken till larmet var att någon sades ha ”värmt en brandvarnare med smällare”. Varför? Ingen vet säkert.

”Tillfället gör tjuven”, tror rektor Wolfgang Johansson är en del av förklaringen. ”Eld är ett fascinerande element”, säger vaktmästare Adel Ahmad, som släckt de flesta bränderna i Akallaskolan. ”Elever som inte mår bra har hittat ett sätt att skapa uppmärksamhet”, säger brandmän på Kista brandstation.

En av eleverna ironiserar: ”Det är väl invandrare som gör det.” Han är själv invandrare liksom nästan alla elever på Akallaskolan. När han får höra att det brinner i många skolor, blir han mycket förvånad. Han har trott att sådant bara händer i hans egen skola.

Pressekreterare Suzanne Weigl på Brandskyddsföreningen säger dock att eleven på Akallaskolan sannolikt har fel. Det finns inget samband mellan brandincidenter och invandrarelever, däremot mellan brand och elever som inte mår bra, enligt Suzanne Weigl.

- Tyvärr finns det inga vetenskapliga belägg, bland annat för att få förövare grips och ännu färre åtalas. Brandskyddsföreningen har kontakt med hundratals människor från skolans värld och de mönster vi kan se pekar inte på samband med invandrarelever, säger hon.

Rektor Wolfgang Johansson ser som sin uppgift att skapa trygghet och ordning i Akallaskolan. Bland annat har schemat lagts om så att alla elever har rast samtidigt och under rasterna rör sig vuxna bland eleverna. Ett par avsides liggande korridorer är stängda och skolan har numera en bemannad garderob i anslutning till matsalen där alla lämnar sina ytterkläder, även lärarna.

- Om elever bara får ta konsekvenser av dåligt uppförande tror de att vuxnas uppfattning är att de aldrig gör något bra. Vi vuxna måste visa att vi har högre förväntningar på dem. När skolans elever har gjort något bra ger vi dem en liten belöning, till exempel en glass eller en bulle, och vi är noga med att berätta varför belöningen ges, säger han.

Akallaskolan har cirka 185 högstadiel elever. Antalet har minskat betydligt de senaste åren eftersom nästan hälften av de tänkbara eleverna från området har börjat i friskolor. För tjugo år sedan hade många av skolans elever finska rötter. I dag är de ofta arabiska eller afrikanska invandrare. Många flickor och nästan alla svenska elever har flyttat till andra skolor.

Snart ska skolan slås samman med en annan i området och bli en F – 9-skola. Förberedelserna har börjat. Sedan januari 2010 är Akallaskolan/Stenhagskolan en enhet både ekonomiskt och organisatoriskt med Wolfgang Johansson som gemensam rektor.

Men åter till bränderna för drygt ett år sedan. Hur kunde det gå så illa? Brand hade ibland anlagts i papperskorgar, ibland i någon korridor, men skolan kontaktade aldrig brandkåren. Ett larm, som medför att räddningstjänsten rycker

ut, kostar 10 000 kronor om det visar sig att det faktiskt inte brinner när brandkåren anländer.

Det kan alltså bli dyrt att kalla på brandkåren. Dessutom får en skola med många brandincidenter lätt ett dåligt rykte. Akallaskolan förlitade sig i stället på sin betrodde vaktmästare Adel Ahmad, som ständigt höll uppsikt och gång på gång släckte småbränder och sedan snyggade upp efter tillbuden.

Vid ett tillfälle brann en toalett bakom en stängd dörr och larmet utlöstes inte. Det var en allvarlig händelse. Det tyckte både Adel Ahmad och flera andra i personalen. Visserligen lyckades vaktmästaren släcka branden på egen hand även denna gång, men larmet gick vidare till Securitas. Det hann inte återkallas och Kista brandstation larmades.

Några veckor senare brändes en skola ner till grunden i en grannkommun. Akallaskolans dåvarande rektor blev rädd och ringde Kista brandstation. Brandkåren erbjöd sig att komma och tala med eleverna två dagar senare, men rektorn ville ha hjälp omedelbart.

Nu blev även kanslisten Eva Mac Donald indragen. Hon hade länge velat ta hjälp av brandkåren och ordnade snabbt allt praktiskt för en antibrandkampanj i skolan tillsammans med brandmästare Stefan Wittberg.

Under två dagar i början av december 2008 fick varje årskurs en nittio minuter lång information om bränder, brandförlopp och konsekvenser. Det hade viss effekt men bara ett par dagar in på vårterminen i januari 2009 inträffade ytterligare en allvarlig incident och skolan fick utrymmas igen.

Dagen därpå kom sex brandmän från Kista brandstation till skolan. De satt två och två i tre små sammanträdesrum i skolan och talade med elever som kallades dit en och en utan att veta vad saken gällde. Skolan hade valt ut ett 25-tal elever med stort inflytande bland kamraterna. De fick tala med brandmännen under cirka en timme vardera. Skolan och brandmännen räknade med att samtalen skulle ta två dagar.

Den andra dagen gick larmet igen. Det blev kraftig rökutveckling och ny utrymning. Brandkåren ryckte ut och konstaterade att röken var mycket giftig. Skolan stängdes för dagen.

- Vi bad eleverna hjälpa oss, frågade om de visste varför man eldar och vilka åtgärder de trodde behövdes. Vi åt med dem i matsalen och fick bra kontakt, säger brandmästare Stefan Wittberg och distriktschef Peter Karlsson, Kista brandstation.

- Alla brandmännen var justa killar som pratade helt normalt med oss. De lärde oss att anlagda bränder kallas mordbrand, ett allvarligt brott, säger Ali Gaafar och Sekeriye Farah, två av de elever som kallades till samtal. Då gick de i åttan. Nu går de sista årskursen i Akallaskolan.

Efter samtalen med de utvalda eleverna gjorde skolan en ny planering och alla elever fick träffa brandmännen klassvis, diskutera med dem

och se en otäck film som visade vad som hände när det brann i en festlokal för ungdomar.

Till sist fick alla skolans klasser besöka brandstationen, titta på lokalerna och utrustningen, träffa utryckningspersonal och se ytterligare en film. De fick själva prova att använda handbrandsläckare och brandfilt.

Brandincidenterna i Akallaskolan upphörde efter det, åtminstone tillfälligt. Resten av året var brandlarmet tyst.

Vad händer med de unga människor som anlägger skolbränder, som döms och blir skadeståndsskyldiga? Att som tonåring få en dom med skadeståndskrav på tio- eller hundratusentals kronor kan ödelägga deras liv. De flesta människor maktar inte med att betala en skolbyggnad, inte ens under en hel livstid.

Suzanne Weigl på Brandskyddsföreningen säger att unga dömda kanske klarar att betala upp till 20 000 kronor utan att deras liv havererar, men de allra flesta bränder orsakar mycket större kostnader än så.

I Göteborg arbetar det kommunala försäkringsbolaget Göta Lejon aktivt med att förebygga skolbränder. Självrisken för skador på byggnader är cirka fem basbelopp, ungefär 220 000 kronor, för skador som drabbar själva verksamheten cirka två basbelopp, ungefär 84 000 kr. Försäkringsbolaget begär skadestånd för de skador som överstiger självrisken, för övriga skador begär verksamheten skadestånd.

- Oftast får man inte tag i förövaren, men om vi får det försöker vi hitta lösningar i varje enskilt fall. Det vanligaste är att förövaren får arbeta av skadeståndet i en kommunal verksamhet, säger Katarina Olsson, ansvarig för skadeförebyggande arbete på Göta Lejon.

Kommunen får alltså inte tillbaka de pengar en brand har kostat, men det blir i alla fall en konsekvens för den som har anlagt branden.

Förra årets projekt på Akallaskolan kostade brandkåren 6 000 kronor och 158 arbetstimmar, alltså en bråkdel av vad en nedbränd skola kostar samhället.

Efter brandkårens insats inträffade inga fler brandincidenter under resten av året. Var det värt insatsen? Ja, utan tvekan, tycker brandmännen på Kista brandstation och personalen på Akallaskolan.

- I vårt område har utryckningsfordon blivit attackerade med stenkastning. I dag tror jag inte att det skulle kunna hända oss. Ungdomarna här vet att någon av oss kan sitta i bilen, säger Stefan Wittberg och Peter Karlsson.

De tror stenhårt på förebyggande arbete och skulle vilja ägna mer tid åt det. De fruktar en riktigt farlig brand som inte bara kostar miljonbelopp utan även människoliv.

Anlagda skolbränder kostar minst en halv miljard per år

År 2008 anlades nästan tre hundra bränder i svenska skolor och sammanlagt anmäldes bränder på 583 skolor. Hälften av dessa bränder är konstaterat anlagda, men sannolikt är andelen anlagda bränder mycket större.

De anlagda bränderna blir fler år från år och kostar samhället mycket stora pengar, enligt officiell statistik minst 300 miljoner kronor per år. Ofta nämns även summan en halv miljard. Lyckligtvis har ännu inga människor kommit till skada.

Fortfarande när detta skrivs, i februari 2010, finns ingen statistik för 2009 men flera skolor totalförstördes under året. Här några exempel:

Precis före terminsstarten i januari 2009 brände någon eller några ner stora delar av Killebäcksskolan i Lund. Lärarna fick ta emot de 400 eleverna efter jullovet trots att de enda oskadda lokaler som fanns kvar var ett par idrottshallar.

Kostnaderna för branden beräknas till någonstans mellan 50 och 90 miljoner.

I slutet av januari brann Lomboloskolan i Kiruna ner till grunden efter en anlagd brand. Tio klasser med 260 elever förlorade sin skola. Kostnaden beräknas till 100 miljoner kronor.

Ett par dagar senare anlades brand i Lekensskolan i Älvsbyn och värden för omkring 50 miljoner kronor gick till spillo. 160 elever i låg- och mellanstadiet blev husvilla. Två tonårspojkar åtalades senare för att ha anlagt branden, men de friades av rätten på grund av sin låga ålder.

I augusti brändes stora delar av Hovsjöskolan i Södertälje ner. Kostnaderna beräknas till cirka 90 miljoner kronor. Två pojkar åtalades och fälldes för mordbrand men domen är överklagad.

I november totalförstördes en högstadieskola i Torslanda utanför Göteborg. Branden uppstod i en bil som parkerats intill skolan.

Vid nyår 2010 brändes kulturskolan i Lerums kommun, en ensligt belägen träbyggnad som tidigare använts som grundskola. Polisen klassar händelsen som mordbrand. Förutom huset förstördes instrument och rekvisita till planerade föreställningar.

I mitten av januari 2010 förstördes delar av Svengårdsskolan i stadsdelen Ödåkra i Helsingborg av en anlagd brand. I februari brann sedan även en scoutstuga och delar av en förskola ner i samma stadsdel. Båda bränderna var anlagda. Också under förra året anlades flera bränder i stadsdelen. Bara de senaste anlagda bränderna beräknas ha fördärvat värden för upp emot 20 miljoner kronor.

Enbart dessa stora bränder, som uppmärksammats i massmedier, har orsakat förstörelse för lika mycket som den officiella statistiken säger att skolbränderna

kostar på ett helt år. Totalkostnaden för skolbränder är alltså mycket högre än den officiella siffran på drygt 300 miljoner kronor.

Ett exempel är händelserna på Akallaskolan där vaktmästaren under en period på två månader släckte mer än åttio bränder på egen hand och dessutom reparerade skadorna innan brandkåren till sist larmades. Inget av alla dessa tillbud finns med i någon statistik.

MSB, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, tar endast med anmälda och konstaterat anlagda bränder i sin statistik. Därför syns inte de verkliga kostnaderna, varken de materiella eller de som orsakas av att eleverna får en otrygg skolvardag och sämre möjligheter att arbeta i lugn och ro.

Per-Erik Johansson, chef för Brandskyddsföreningens forskning, Brandforsk, anser att kostnaderna för skolbränder är minst dubbelt så höga som statistiken anger. Han jämför med hur industrifastigheter försäkras. Där räknar man med att en förstörd byggnad endast utgör halva kostnaden för en brand eftersom en stillastående verksamhet är lika dyrbar.

- När det gäller skolbränder räknar vi enbart med de kostnader som vi har ett kvitto på. Allt annat, material som lärarna förlorar och måste återskapa, tiden som eleverna får arbeta i provisoriska lokaler och den brist på lugn och ro som behövs för inläring, sätter vi inget pris på.

- Jag skulle vilja ha en samhällsanalys som beräknar de verkliga kostnaderna, men någon sådan finns tyvärr inte, säger Per-Erik Johansson. Brandforsk har visserligen pengar för forskning, men har inte lyckats intressera någon för att genomföra den analys han efterfrågar.

När det brinner i skolan.

Förslag och antaganden
Mats Wahl februari 2010

Christina Zaars artikel belyser vår okunnighet.

- * Vi vet inte hur många brandincidenter vi dagligen har i landets skolor eftersom statistiken är ofullständig.
- * Vi vet inte vilka enskilda skolenheter som är de mest drabbade.
- * Vi saknar förklaringsmodeller som gör destruktiviteten begriplig.
- * Vi vet på tok för lite om vad vi kan och bör göra för att få slut på eländet.

DET FÖRSTA FÖRSLAGET

För att vi ska få en bild av hur det ser ut bortom den missvisande statistiken krävs tillförlitliga data. Exemplet Akallaskolan visar hur stor den statistiska missvisningen kan vara. Vi vet inte heller hur många skolor det finns där man har det ungefär som i Akallaskolan. Är det tre, trettio eller ännu fler?

Det bör därför lagstiftas så att skolledare är skyldiga att till Myndigheten för samhällsnydd och beredskap anmäla då man haft någon form av brandincident i skolan. Anmälan ska ske omedelbart då incidenten inträffat.

På MSB skulle man därvid kunna se i vilken skolenhet det håller på att bli riktigt besvärligt och särskilda åtgärder skulle kunna sättas in på ett tidigt stadium. I samband med dessa åtgärder skulle en erfarenhetsbank kunna byggas upp. I denna skulle samlas erfarenhet vad gäller sådant som görs och som fungerar.

DET ANDRA FÖRSLAGET

Lokalisera de tio mest branddrabbade skolenheterna i landet. Koppla ett beteendevetenskapligt orienterat forskarteam till en undersökande och jämförande verksamhet. Sannolikt har de tio drabbade skolenheterna ett och annat gemensamt. Vilket leder oss till det första antagandet:

DET FÖRSTA ANTAGANDET

Skolor som drabbas av återkommande brandincidenter och annan grov destruktivitet som översvämningar på toaletter, glaskross och dylikt har (i många fall, kanske inte alltid) ett och annat gemensamt. Vad detta gemensamma kan vara bör undersökas. Utifrån vad man då kommer fram till kan åtgärdsprogram designas, utprovas, utvärderas och beskrivas.

DET ANDRA ANTAGANDET

När brand anläggs i en skola är detta inte det första tecknet på att verksamheten sparat ur. Andra tecken på att verksamheten är på väg att haverera kan finnas i listan nedan:

- 1 Grovt språk.
- 2 Sen ankomst.
- 3 Olovlig frånvaro.
- 4 Fniss eller suckar när någon yttrar sig i klassrummet.
- 5 Förklenande kommentarer rörande kläder, utseende eller prestationer.
- 6 Återkommande gliringar och sårande tilltalsord i klassrummet.
- 7 Elever vistas i skolans korridorer i stället för att gå till lektioner.
- 8 Förtal.
- 9 Utfrysning.
- 10 Snatteri.
- 11 Glaskross, sönderslagna toaletter, förstörda möbler i skolans lokaler under pågående skoldag.
- 12 Verbala sexuella trakasserier eller intensivt stirrande eller gloende.
- 13 Tafsande eller oönskad beröring.
- 14 Hot.
- 15 Ringa misshandel - kräver ej läkarbesök.
- 16 Utlösande av brandlarm utan att det förekommer brand i lokalen.
- 17 Personrån. Elever rånar elever.

- 18 Personrån. Främmande tränger in i skolan och rånar elever.
- 19 Grov stöld, det vill säga stöld där någon form av inbrott förekommer.
- 20 Beskyddarverksamhet så kallad " bötning ".
- 21 Försäljning av alkohol eller droger.
- 22 Hatbrott.
- 23 Anläggande av brand under pågående skoldag.
- 24 Kriminalitet i gäng där samma gäng är aktivt på två eller flera områden.
- 25 Hot med tillhygge eller vapen.
- 26 Försäljning av stöldgods eller försäljning av droger.
- 27 Grov misshandel - kräver besök hos läkare.
- 28 Anläggande av brand där attack på larmanordningar förekommer eller brand anläggs på olika ställen samtidigt.
- 29 Försök till våldtäkt.
- 30 Frihetsberövande.
- 31 Återkommande misshandel av samma offer.
- 32 Våldtäkt.
- 33 Upplopp - skolan invaderas av våldsamma gäng som skingras av polis.

Under mitt arbete i plågade skolor är det inte ovanligt att jag får höra att man i en enskild skolenhet med viss regelbundenhet är med om två tredjedelar av det som finns i listan ovan.

En fråga som kan och bör ställas i anslutning till den här listan är: " På vilken nivå ska vuxenvärlden ingripa kraftfullt?" Är det möjligen så att när grovt språk får förekomma utan verkningsfulla motåtgärder leder detta till en slags upptrappning? Är det kanske så att det också på det här området är bättre att stämma i bäcken än i ån? Och om så är - hur kommer det sig att ingen sätter ner foten med eftertryck när elever kallar fröken fitta, misshandlar kamrater och tillbringar stora delar av skoldagen i korridorerna i stället för att gå till lektioner?

Antagandet inkluderar tanken att elever genom vuxenvärldens flathet provoceras att bli allt mer destruktiva. Brandanläggelse blir med ett sådant synsätt i viss utsträckning en funktion av ett missförstått uppdrag och ett haveri på organisatorisk nivå i den enskilda skolenheten.

Ett åtgärdsprogram enligt ovan skulle kosta en struntsumma jämfört med de miljarder som anlagd skolbrand kostat sedan år 2000. Programmet skulle sannolikt generera erfarenhet och kunnande på många nivåer utöver de som är direkt kopplade till fenomenet anlagd brand i skola.

Men flatheten finns inte endast bland somliga skolarbetare. Den finns också på politisk nivå. Fenomenet anlagd brand i skola är väl känt bland skolpolitiker. Oviljan vad gäller att ta itu med det skrämmande fenomenet är påfallande. De skadliga ingredienserna i den destruktiva verksamheten är:

* Brand i moderna byggmateriel kan alstra extremt giftig rök. Också kortvarig exponering för sådan rök kan ge allvarliga skador.

* Brand i byggnader där det finns hundratals barn kan medföra en besvärlig utrymningsituation. Det hela blir inte lättare av att det i vissa skolor " gått inflation i brandlarm. " Detta innebär att brandlarm utlösts utan att det finns brand i lokalerna så ofta att lärare säger till mig att " när larmet går får man sparka ut eleverna."

* Undervisningen störs så kraftigt av återkommande brandlarm att skolans identitet som skola undermineras. Efter ett tag blir skolan en slags obehaglig lekplats där farliga lekar kommer att dominera delar av verksamheten. Elevers och lärares motivation undergrävs. Meningsfullt skolarbete blir allt svårare att få till stånd.

* Känslor av meningslöshet inför skolgången blir en dominerande upplevelse för många elever. Effekter av detta torde bli att elever utvecklar sådant som koncentrationssvårigheter, oro, huvudvärk och sömnsvårigheter.

De som borde ha sömnsvårigheter som följd av de anlagda skolbränderna är inte skolbarn och skolpersonal. Det är skolpolitikerna. För dessa är det dags att vakna. Väckarklockorna skramlar och väsnas i branddrabbade skolor varje dag. Det finns inte utrymme för önsketänkande. Problematiken kommer inte att försvinna av sig självt. Någon måste ta ansvar. Nu.